

9. HAFTA

TUR182

TÜRK DİLİ II

KBUZEM

Karabük Üniversitesi

Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi

Konu Başlıkları

1. Kompozisyon
 1. Kompozisyonda Plan
 2. Kompozisyonun Bölümleri
 3. Paragraf Bilgisi
 4. Paragrafın Bölümleri
 5. Paragraf Çeşitleri
 6. Üslup
 7. Anlatım Çeşitleri

Temel Kavramlar

Bu bölümde; kompozisyon bilgisi konusuna değinilecektir.

Kompozisyon

Fransızca asıllı “Kompozisyon” kelimesi bir ders adı olarak, bir konu üzerinde birikimlerimizden yararlanarak planlı, etkili bir yazı yazmak demektir. Kompozisyon dersinin amacı, kişilerin bir konu hakkındaki duygu, düşünce ve gözlemlerini yazılı veya sözlü olarak anlatabilme yeteneklerini geliştirmektir.

İyi bir kompozisyon yazabilmek için birçok kuralı bilmek ve uygulamak gerekir. Yazıyı yazmadan önce gerekli bilgilerin toplanması (buluş), bunların bir sıraya konulması (düzenleme) gerekir. Düzenlenen bilgilerin yazıya geçirilmesine de anlatış (ifade ediş) denir. Bütün bunların, kelime hazinesi, cümle, paragraf, noktalama ve imla ile çok sıkı bir ilişkisi vardır.

İyi Bir Kompozisyonda Bulunması Gerekli Özellikler

1. Yazılacak konuyu iyice anlamalı ve konu hakkında hazırlık yapılmalıdır.
2. Konu geniş ise sınırlandırılmalıdır.
3. Konu dışına çıkılmamalıdır.
4. Konu, paragraf paragraf işlenmelidir.
5. Cümleler, dil bilgisi kurallarına uygun olmalıdır.
6. Uzun cümlelerden kaçınılmalıdır.
7. Kelime hazinesi zengin olmalı, aynı veya aynı kökten gelen kelimeler sık kullanılmamalıdır.
8. Konu; giriş, gelişme ve sonuç bölümlerine riayet edilerek işlenmelidir.
9. Bölümler arası bağlantı sıkı olmalı; sonuç bölümü sağlam kurulmalıdır.
10. Noktalama ve yazım kurallarına dikkat edilmelidir.

Kompozisyonda Plan

Plan yapmak, yazılacak konuyu önceden tasarlamak demektir. İyi yapılmış bir plan bizi iyi yazılmış bir kompozisyona götürür. Plan yaparken şu konular üzerinde düşünmeliyiz:

1. Konu, benden ne istiyor?
2. Konuyla ilgili neyi vurgulamam gerekiyor?
3. Konuyu ne kadar açıklamam gerekir?
4. Konuyla ilgili ne gibi örnekler verebilirim?

Bu sorulardan sonra plan yapımına geçilebilir.

A. Konuyla ilgili ne varsa maddeler halinde yazarız.

B. Maddeleri zaman ve mantık sırasına koyarız.

C. Maddeleri özelliklerine ayırırken “giriş, gelişme ve sonuç” bölümü olarak tasnif ederiz.

Kompozisyonun Bölümleri

Başlık

Başlık, yazının adıdır. Elbette bu ad yazının konusundan hareketle verilir. Ancak başlığın kısa, öz, ilgi çekici olması ve ana düşünceden de izler taşıması gerekir. Yazıya başlık seçmek çok önemlidir. İşlenen konuya uygun bir başlık, yazının tamamını daha etkili ve anlamlı hale getirir.

Giriş Bölümü

Kompozisyonun başlangıç bölümüdür, genellikle kısadır. Bu bölümde konunun esas fikri ortaya konur, bir tez ileri sürülür. Giriş bölümü canlı, değişik olmalıdır, basmakalıp olmamalıdır. Giriş bölümü diğer bölümlerle paralel olmalıdır. İyi bir giriş bölümü yazmak için uygulanacak pek çok teknik vardır. Bunlar:

- Yazıya bir tanımla başlanabilir.
- Tarihi bir olayla başlangıç yapılabilir.
- Daha önce geçmiş bir olaya dayanılarak başlanabilir.
- Bir vecize ya da atasözüyle başlangıç yapılabilir.
- Betimlemeyle başlanabilir.
- Bir soru yöneltilerek başlangıç yapılabilir.
- Bir fıkra ya da hatıra ile başlanabilir.
- Canlı bir örnekle başlangıç yapılabilir.
- İşlenecek konunun özetiyle başlanabilir.
- Hitap ile başlangıç yapılabilir.
- Yazıda savunulacak olan fikre zıt bir fikirle başlanabilir.

Gelişme Bölümü

Yazının en önemli bölümüdür. Kompozisyonda ortaya konan fikirler bu bölümde geliştirilir, açıklanır ve ispatlanır. Bu bölümde, konunun inandırıcı olabilmesi ve ispatlanabilmesi için örneklerin sağlam, tutarlı, insanı şüpheye düşürmeyecek şekilde olmasına ve konuyla kaynaşık bir tarzda ifade edilmesine dikkat edilmelidir.

Sonuç Bölümü

Hüküm ve karar bölümüdür. Bu bölümde ortaya konulan iddia sonuçlarıyla birlikte kısa, öz ve etkili olarak bir kez daha okuyucuya sunulur. Amaç, okuyucuyu tam olarak ikna ederek yazıyı bitirmektir.

Paragraf Bilgisi

Paragraf, Latince iki kelimenin birleşmesinden oluşan bir sözcüktür; “para” bölüm, “graf” da yazı demektir. Paragraf ise yazı bölümü anlamına gelir. Terimsel olarak paragraf, uzun bir kompozisyonda ele alınan konunun bir bölümünü belli bir plan dâhilinde anlatan cümleler topluluğudur. Paragrafta cümlelerin birbiriyle bağlantılı olması, doğru sıralanmadı ve bir ahenk içinde akışının sağlanması gerekmektedir. Paragraflar, bir fikrin tam olarak ve çeşitli şekillerde anlatıldığı bölümlerdir.

Paragrafın Bölümleri

Bir paragrafın bölümleri şunlardır:

1. Giriş Bölümü: Paragrafın giriş cümlesidir. Bu cümle, paragrafta işlenecek fikrin özeti, geliştirilecek fikrin özüdür. Giriş cümlesindeki bu fikir sonraki cümlelerde açılır.
2. Gelişme Bölümü: Paragrafta ele alacağımız düşünceyi giriş cümlesinde ortaya koyduktan sonra izah, tasvir, örneklendirme, delil sunma, zıt fikirlerden faydalanma gibi yöntemlerle bu fikrin işlendiği bölümdür.
3. Sonuç Bölümü: Paragrafın en son cümlesi veya cümleleridir. Paragraftaki ana fikrin özetlendiği kısımdır.

Paragraf Çeşitleri

Olay Paragrafı

Herhangi bir olayın anlatıldığı paragraflardır. Daha çok öykü, roman, gezi yazısı, anı gibi türlerde bulunur.

Örnek Metin

“Büyük bir gururla on üç yaşında olduğunu söyledi. Yedi yaşında, ihtiyar bir nine, genç bir kız kardeş, bir çift de öküzle anasız, babasız kalmıştı. Öküzlerle kocasız iki kadının tarlalarını yıllarca sürmüş, ortakçılık etmiş, ninesini, kardeşini beslemiş, hatta kız kardeşini ere vermişti. Fakat bir gün, o bölgeye bir hayvan hastalığı gelmiş, iki öküzü birden ölmüştü...”

Örnek Metin

“Sınavların yapıldığı okul, karşı yöne düşüyordu. Yeniden geçtiler caddeyi, ürke ürke. Ara sokaktan yürüdüler. Yüksek bir duvarın yanındaki kapıda durdular. Okulun öğrenci giriş kapısıydı bu. İçerden uğultular geliyordu. Yağmur, taş duvarların arasından çıkan aykırı yeşillikleri parlatmıştı. “Bizden de erken gelenler olmuş. Geç meç kalmış olmayalım?” Hademe giyimli bir kadın, onlara doğru yürüdü taşlı yoldan. Bezgin, alışık bakışlarıyla anne, kızın üstünden dışarı bir şeye bakıyordu. Anne, saygılı sordu: “Geciktik mi acaba? Çocukların çoğu

gelmiş.” Hademe kadın ilgisiz, şöyle dedi: “Parasız yatılı imtihanlarının çocukları hep erken gelir. Hiç gecikmezler.”

Fikir Paragrafı

Bir düşüncenin çeşitli yönleriyle işlendiği ve değerlendirildiği paragraflardır.

Örnek Metin

“Türkiye Türkleri merhum Şinasi ile başlanan ve Atatürk zamanında hızını alan millî edebî Türk dili yaratma hareketinde şuurlu ve bu hususta pek titiz olduklarından millî dilin istiklâline memleketin siyasî ve iktisadî istiklâline olduğu kadar itina gösterecekleri, Türk dilinin kuvvet ve kudretine, millî ordunun kuvvet ve satvetine karşı gösterdikleri kadar uyanıklıkla ehemmiyet verecekleri şüphesizdir...”

Örnek Metin

“Yazar, okuruna söyleyeceği bir sözü, ileteceği bir mesajı olan insandır. Okur, yazar açısından hem bitmez tükenmez bir konu kaynağı hem de yaşamına yön vermek, renk katmak istediği bir topluluktur. Yazar, okuruna yerine göre bilgi, yeni bir görüş aktarır; yerine göre de yaşanmış olayları başka bir açıdan seyrettirir, yani yaşam deneyleri sunar. Yazar, okurunu insanlık sürecinde her yönden eğitme ve bilinçlendirme çabasıdadır. Kendisinin ve yapıtının da ancak okurun ilgisiyle geçerli ve gerçek olabileceğini bilir. Bilir ki kendisini okursuz yapamayacak, okuru da yazarsız.”

Tasvir Paragrafı

Konu içinde geçen şahıs, hayvan, mekân, manzara, eşya vb. unsurların zihinde canlanacak şekilde dış özellikleriyle ortaya konduğu paragraflardır.

Örnek Metin

“Büyük bir bahçe... Ortasında, köşk biçiminde yapılmış bembeyaz bir ev... Sağ köşesinde her zaman oturduğumuz beyaz perdeli oda... Sabahları annem, beni bir bebek gibi, pencerenin kenarına oturtur, dersimi tekrar ettirir, sütümü içirirdi. Bu pencereden görünen avlunun öbür tarafındaki büyük toprak rengindeki binanın camsız, kapaksız tek bir penceresi vardı. Bu siyah delik beni çok korkuturdu...”

Örnek Metin

“Saf mavi bir sema... Çiçekli ağaçlar... Uyur gibi sessiz duran deniz... Karşı sahilde mor, fark olunmaz sisler altında dağlar, korular, beyaz yalılar... Bütün bunların üzerinde mitolojik öykülerdeki gibi uçan martı sürüleri!”

Tahlil Paragrafı

Özellikle öykü ve romanlarda kişilerin olaylarla ilgili duygu ve düşüncelerini anlatan, onların iç dünyasını tahlil eden paragraflardır.

Örnek Metin

“Gözleri dalgın, dikişi dizlerine bırakmış, dimağını yırtarak geçen bu fikir üzerine ‘Ne yaparım yarabbim, ne yaparım?’ diye düşündü. Ne olacağını kesin, muhakkak olarak görmemekle beraber o his onu korkutuyordu. Bu korku, ona sade Süreyya’sız, onsuz kalmak suretinde, görünüyordu. Tekrar başını kaldırıp denize baktı, gözleriyle uzun uzun sandalı aradı. Ve onu nihayet orada, dalgaların arasında, köpüklere bulanarak, bir tarafa doğru eğilmiş yatmış, kırmızı bayrağı rüzgârla çırpınarak, o tarafa doğru geliyor görünce tekrar kalbi hopladı. Süreyya’ya şikâyet edemiyor, onu menetmek istemiyordu; kendisi anlasaydı, ah Suad’ın kalbinde ne acılar, ne hasretler olduğunu anlasa da öyle hareket etseydi...”

Örnek Metin

“Sanki herkesin bütün işleri yolunda ve bütün dilekleri gerçekleşiyordur da bir onun işleri bozuktur, bir onun istekleri gerçekleşmiyordur. Kızgındır, ağlamak, haykırmak, isyan etmek çözüm değildir ki içindeki sıkıntıdan kurtulmak için yapmak istediği tüm şeyler, birilerinin onu akıl hastası olarak addetmesinden başka bir işe de yaramayacaktır; bilir bunu, bilir ve derin bir nefes alıp herhangi biri, sorunsuz, tanıdık biri olmaya çalışır yeniden. Evine gelir sonra odasına saklanır belki kaçmak için her gün gördüklerinden ve dünya yeniden başına yıkılır yalnız kaldığında.”

Üslup

Düşünce ve duyguların maksada uygun olarak dil ve yazım kuralları içerisinde ifade edilmesine üslup adı verilir. Her yazarın bir anlatım tarzı vardır. Yazarın damgası olan bu üslup uzun zaman içerisinde kazanılır. Üslup; yazarın cümle kuruşuna, kelime zenginliğine, kelime seçimine bağlı olarak ortaya çıkar; dünya görüşü, duygusu, hayalleri, bilgi ve kültürü ile orantılı olarak gelişir. Bir yazarı diğerlerinden ayıran ve onu ölümsüz kılan anlatım stilineki farklılığıdır. Buffon’a göre, “Üslup, yazarın ta kendisidir.” Bu sözü atalarımız “üslub-ı beyan, aynıyle insan” sözüyle vecizeleştirmişlerdir.

Söyleyişleri farklı birçok sanatçı, yüzyılları aşarak ancak üslupları ile bugüne ulaşmışlardır: Fuzuli, Mehmet Akif, Aşık Veysel, Yakup Kadri, Tarık Buğra, Peyami Safa, Yahya Kemal... Üslupta kişilik kazanmış altlarında isimleri olmasa bile tek cümle veya mısraları ile kendilerini tanıtmaktadırlar. O halde üslup, anlatımın kişiye özel ve orijinal olan şekline denir.

İyi bir üslup konu, fikir, duyuş ve söz dizimi ahenginin dengeli bir tarzda var olmasıdır. Üslup tek tek bu unsurlarda değil; yazının bütününde aranır. Üslubu inceleme bilimine, stylistique adı verilmektedir.

Anlatım Özellikleri

İyi bir kompozisyonda düşünce ve duygunun yansıtılmasında en önde gelen araç anlatımdır. Bunun için dikkat edilecek hususlar bir anlatımın olmazsa olmaz özellikleridir. Bunlar:

Açıklık

Söz ve yazının kolay anlaşılır olmasıdır. Açık cümle, düşünceyi, duyguyu herkesçe anlaşılır bir şekilde ifade eden cümledir. Cümleler, yanlış yorumlara yol açmamalı, bilgi ve düşüncelerin doğru, inandırıcı olması sözcük türlerinin yerinde ve doğru kullanılması ile açıklık sağlanır. Karşılaştırmaların doğru yapılması da anlatımda açıklığı sağlar.

Örnek

*"Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden
Eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak
Ve bir zaman bakacaksın semaya ağlayarak" (A. Haşim)*

Bu şiirde "merdiven", "etek", "yaprak", "sema" sözcükleri sembolik değeri olan, açık istiare yoluyla mecaz anlamda kullanılmış olan sözcüklerdir. Söz sanatları bulunduğu için bu şiir açık anlatıma sahip bir şiir değildir. O halde, bu şiirin "kapalı" bir şiir olduğunu söyleyebiliriz.

Duruluk

Anlatımın gereksiz sözlerden, tamlamalardan arındırılmasıdır. Duruluğu sağlamak için duygu ve düşüncelerin özlü cümlelerle ifade edilmesi gerekir.

Cümledeki kelime veya tamlamalardan birini çıkardığımızda anlamda daralma ya da bozulma olmuyorsa çıkarılan kelimeler cümle içerisinde fazlalık demektir. Eş anlamlı kelimelerin yan yana kullanılması duruluğu zedeler. Fiilimsi ve mastar ekleri alan kelimelerin art arda bir cümlede kullanılması da duruluğu bozar. Ayrıca cümlede aynı tarz bağlaçların art arda kullanılması da durulu olumsuz etkiler.

Örnek

"Mecburen evden çıkmak zorunda kaldık." cümlesinde aynı anlama gelen "mecburen" sözcüğüyle "zorunda kalmak" bir arada kullanılmış ve cümlelerin duruluğu

bozulmuştur. Cümleyi "Evden çıkmak zorunda kaldık." ya da "Mecburen evden çıktık." biçiminde söylediğimizde duru bir anlatım sağlanmış olur.

Akıcılık

Yazıda duraklamaya yol açacak hiçbir pürüze yer vermemektir. Aynı kipteki fiillerle kurulan ve aynı öge sayısına sahip cümleler okuyanı rahatsız eder. Uzun ya da kısa cümlelerin bir yazı içerisinde peş peşe gelmesi de tekdüzeliğe sebep olur. Bunu önlemek için düşüncelerin somut bir şekilde ifade edilmesi, akılda kolay kalabilecek deyişlerle, ata sözü ve deyimlerle verilmesi sıcak, canlı, duygu dolu ifadelerle zenginleştirilmesi akıcı bir anlatım sağlar.

Örnek

"Güneş batmak üzereydi; hava serinlemişti, üşüdü, hırkasını aldı sırtına. Çevre sakindi, sanki herkes uykudaydı. Sessizlik vardı, içi ürperdi, koşup gitti içeriye, radyoyu açtı. Bir müzik yayıldı ortalığa, "Oh!" dedi, içi rahatladı. Tekrar döndü balkona, hava serindi; ama hırkası vardı, üşümüyordu. Müzik vardı hafiften, sessizlik kaybolmuştu, şimdi rahat rahat okuyabilirdi kitabını."

Yalınlık

Başkalarının ifade tarzına özenmeden, kimseyi taklit etmeden, içten geldiği gibi kelimeleri kullanarak yazmaktır. Anlatımda süse edebi sanatlara başvurmak yalınlığı bozar. Halkın sevdiği, bildiği, anlaşılır dilden uzaklaşmamak, sade bir dil kullanmak gerekir. Yalınlık aynı zamanda anlatımın yapmacıksız ve doğal olmasıdır.

Örnek

"Ayağa kalktı. Elindeki kadehi kafasına dikti. Ortalıkta dolaşmaya koyuldu. Salınarak geziniyor. Duvardaki tabloların önünde duruyor. Ağırlığını bir yüksek ökçeli ayakkabıdan ötekine aktarırken... Ne kötü bir sanatçı taklidi! Gözlerini kısarak bakıyor tablolara, anlamış gibi."

Paragraf, kısa ve sanatsız cümlelerle kaleme alındığından yalın (sade) bir dile sahiptir.

Uygulama

1. Edebiyat kültürünün ve edebiyat zevkinin en şaşmaz ölçütü, "edebiyatsızlık" tır. "Edebiyat" tan kaçınmak, "edebiyat" yapmamak; çıplak sözün sırrına ermiş bulunmak. İşte gerçek edebiyatın ana koşulu.

Yazarın gerçek edebiyatın ana koşulu saydığı özellik, aşağıdakilerden hangisiyle adlandırılabilir?

- A) bütünlük B) açıklık C) etkililik
D) akıcılık E) yalınlık

2. "Bu köşedeki yazıları okuyup bitirdiğinizde, "Yazar ne demek istiyor?" diye, sormadan edemiyor insan. Oysa, bu tür yazılarda aranan ilk özellik, böyle bir soruyu sordurmamak olmalıdır. Okuyucu, bulanık ifadelerle yorulmamalı, anlatılmak isteneni kolayca kavramalıdır." **diyen bir eleştirmenin sözünü ettiği yazılarda bulunduğu eksiklik nedir?**

- A) akıcılık B) sadelik C) açıklık
D) özgünlük E) doğallık

3. Karın rengi altın sarısı olsaydı, Refik Halit'e göre, ağaçlar som altından vizelere döner, pencerelerimizin kenarına kılaptan şeritler çekilmiş, saçaklarımızdan sırma püsküller sarkmış, başımıza çil pullar serpilmiş, yollarımıza altın talaşlar serpilmiş gibi olurdu. Güneş vurunca da parıl parıl yanarak yeryüzünü bir masal sarayına çevirirdi!

Bu parçaya göre Refik Halit aşağıdakilerin hangisinden hayıflanmaktadır?

- A) Kış mevsiminin uzun sürmesinden
B) Karın altın sarısı olmamasından
C) Kışın güzelliklerini yeterince yaşamamasından
D) Kış mevsiminin kendisine ilham vermemesinden
E) Soğuk havanın hastalıklarını artırmasından

Kaynakça

- Editör Ceyhun Vedat Uygur, Üniversiteler İçin Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Ertuğrul Yaman, Üniversiteler İçin Örnekli-Uygulamalı Türk Dili ve Kompozisyon, Gazi Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 2000.
- Fahri Özkan, Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri, Murathan Yayıncılık, 5. Baskı, Trabzon, 2009.
- İsmail Doğan, Türk Dili, Akademi Yayınevi, 2. Baskı, Rize, 1999.